social-services.pdf.__[in English]. **8. Det Centrale Handicapråd.** (2019). Fortællinger fra kommunale handicapråd. Retrieved from <https://dch.dk/sites/dch.dk/files/media/document/Fort%C3%A6llinger%20fra%20kommunale%20handicapr%C3%A5d.pdf>. [in Danish]. **9. Handicappolitisk Redegørelse.** (2018). København: Børne- og Socialministeriet. Retrieved from: <https://sim.dk/publikationer/2018/dec/handicappolitisk-redegoerelse-2018/>. [in Danish]. **10. The Danish Disability Council.** (2006). The Principles of Danish Disability Policy. Copenhagen. Retrieved from: <https://www.yumpu.com/en/document/read/43543470/the-principles-of-danish-disability-policy> [in English]. **11. Vejledning om botilbud m.v. til voksne.** №10171 af 15.12.2019: The Danish Ministry of Social Affairs and the Interior. Retrieved from: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=212131> [in Danish].; **12. Vejledning om hjælp og støtte efter serviceloven** № 9341 af 08.05.2015 efter serviceloven (Vejledning nr. 2 til serviceloven): The Danish Ministry of Social Affairs and the Interior. Retrieved from: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=170634>. [in Danish].

Дата відправлення статті: 20 березня 2020 р.

УДК37.035

DOI 10.32626/2413-2578.2020-16.175-187

Н.В. Никоненко

nataliianykonenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0277-9113>

А.В. Федіско

afedisko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7238-9172>

ПРОГРАМА ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА

Відомості про авторів: Никоненко Наталія, доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна. У колі наукових інтересів: дослідження особливостей

організації спеціальної освіти та системи підготовки вчителів спеціальної й інклюзивної освіти в Україні та за кордоном, вивчення української терміносистеми спеціальної освіти, укладання портфоліо вчителя спеціальної освіти, створення навчально-методичного комплексу зі статевого виховання учнів із інтелектуальними порушеннями. E-mail: nataliianykonenko@gmail.com. **Федіско Анастасія**, магістр спеціальної освіти. Коло наукових інтересів: процес інтеграції та адаптації учнів із особливими освітніми потребами до умов навчання в інклюзивному освітньому середовищі, проблема формування соціальної компетентності у дітей із затримкою психічного розвитку. E-mail: afedisko@gmail.com.

Contact: Nataliia Nykonenko, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of Pedagogy and Special Education Department in Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine. Academic interests: peculiarities of special education organization and special education teachers' preparation in Ukraine and abroad, special education terminology systems in Ukrainian and English, developing a professional portfolio for special education teachers, completing of educational course on sexual education for individuals with intellectual disabilities. E-mail: nataliianykonenko@gmail.com. **Anastasiia Fedisko**, Master in Special Education. Academic interests: the process of integration and adaptation of students with special educational needs to learning conditions in the inclusive educational environment, formation of social skills in children with mental developmental delay. E-mail: afedisko@gmail.com.

Відомості про наявність друкованих статей: 1. Shevtsov A.H., **Nykonenko N.** (2019). Methodological Foundations of Educational Comparative Studies on Special Education Teachers' Preparation: Foreign Experience. *Comparative Professional Pedagogy*, Volume 9, Issue 4: Scientific Journal. Kyiv-Khmelnytskyi: KhNU, 7-19. 2. **Никоненко Н.В.** (2019). Особливості організації інклюзивного навчання в системі спеціальної освіти США. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. Чернігів. Випуск 4 (160). 249-253. 3. **Никоненко Н.В., Федіско А.В.** (2018). Формування соціальної компетентності у дошкільників із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивної групи. *Актуальні проблеми педагогіки*: зб. наук. праць ДНУ ім. О. Гончара, редкол.: С. І. Нетьосов та ін. Дніпро, Вип. 5, 71-79. 4. **Никоненко Н.В., Федіско А.В.** (2019). Процес освітньої інтеграції в учнів початкових класів із затримкою психічного розвитку. *Актуальні проблеми педагогіки*: зб. наук. праць ДНУ ім. О. Гончара, редкол.: Л. М. Ніколенко та ін. Дніпро, Вип. 6, 166-175.

Никоненко Н.В., Федіско А.В. Програма формування базових соціальних компетентностей у молодших школярів із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного середовища. Аналіз

теоретичних та практичних досліджень сучасних вітчизняних науковців щодо виховання, навчання та розвитку дітей із особливими освітніми потребами став підґрунтям для укладання нами авторської програми «Я пізнаю світ».

У статті окреслено основні положення корекційно-розвиткової програми «Я пізнаю світ», розглянуто її структуру та зміст, описано принципи та методи роботи з формування базових соціальних компетентностей у молодших школярів із затримкою психічного розвитку. Також обґрунтована доцільність обраних форм роботи і тем, що викладаються у рамках корекційно-розвиткової роботи з учнями початкової школи із затримкою психічного розвитку.

Наукова новизна роботи полягає у практичному дослідженні впливу авторської корекційно-розвиткової програми «Я пізнаю світ» на процес формування базових соціальних компетентностей у молодших школярів із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного середовища.

Результати проведеного емпіричного дослідження доводять ефективність впровадження корекційно-розвиткової програми з формування базових соціальних компетентностей у молодших школярів із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Ключові слова: базові соціальні компетентності, соціальна компетентність, корекційно-розвиткова програма, діти із затримкою психічного розвитку, інклюзивне освітнє середовище, інтеграція, молодший шкільний вік, інклюзивне навчання, учні із особливими освітніми потребами.

Никоненко Н.В., Федиско А.В. Программа формирования базовых социальных компетентностей у младших школьников с задержкой психического развития в условиях инклюзивной среды. Анализ теоретических и практических исследований современных отечественных ученых по воспитанию, обучению и развитию детей с особыми образовательными потребностями стал основой для разработки нами авторской программы «Я познаю мир».

В статье обозначены основные положения коррекционно-развивающей программы «Я познаю мир», рассмотрены ее структура и содержание, описаны принципы и методы работы по формированию базовых социальных компетентностей у младших школьников с задержкой психического развития. Также обоснована целесообразность выбранных форм работы и тем, которые преподаются в рамках коррекционно-развивающей работы с учащимися начальной школы с задержкой психического развития.

Научная новизна работы заключается в практическом исследовании влияния авторской коррекционно-развивающей программы «Я познаю мир» на процесс формирования базовых социальных компетентностей у

младших школьников с задержкой психического развития в условиях инклюзивной среды.

Исходя из этого, в работе уделяется значительное внимание описанию экспериментального исследования, с помощью которого была доказана целесообразность и эффективность внедрения коррекционно-развивающей программы по формированию базовых социальных компетентностей у младших школьников с задержкой психического развития в условиях инклюзивной образовательной среды.

Ключевые слова: базовые социальные компетентности, социальная компетентность, коррекционно-развивающая программа, дети с задержкой психического развития, инклюзивная образовательная среда, интеграция, младший школьный возраст, инклюзивное обучение, ученики с особыми образовательными потребностями.

Nykonenko N., Fedisko A. The Program for the Formation of Basic Social Competencies in Elementary Students with Cognitive Developmental Delays in the Inclusive Environment. The analysis of theoretical and practical studies of modern Ukrainian scientific researches on the issues of education, training and development of children with special educational needs became the foundation of the developed author course "I Discover the World".

The main provisions of the correctional and developmental course "I Discover the World" are outlined in the article. Its structure and content are discussed, the principles and methods of instruction on the basic social competencies formation in elementary students with cognitive developmental delays are highlighted. It is stated that the basic social competencies are the ones which mean obtaining the main social norms and rules of communication in usual

surrounding. The list of the social competencies is completed according to the educational programs on social skills formation for elementary students with cognitive developmental delays and intellectual disabilities. The expediency of the selected forms of work involved in the educational process and the topics performed in the correctional and developmental program for preliminary students with cognitive developmental delays are substantiated.

The scientific novelty of the work lies in the practical study of the impact of the author's correctional and developmental course "I Discover the World" on the process of social competence formation in elementary students with cognitive developmental delays in the inclusive settings.

The results of the experimental study, the three stages of which are described in the paper, has proved the feasibility and effectiveness of implementing of the correctional and developmental course on the basic social competencies formation in elementary students with cognitive developmental delays in the inclusive educational environment.

Key words: basic social competencies, social competence, correctional and developmental course, children with cognitive developmental delays,

inclusive educational environment, integration, elementary school age, inclusive education, students with special educational needs.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день вирішення проблеми соціальної інтеграції дітей із особливими освітніми потребами (надалі – ООП) гостро постає перед сучасним суспільством. Для її розв’язання міжнародні організації Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Комітет із прав осіб з інвалідністю ООН, Організація Об’єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) ухвалюють нові норми, що забезпечують права дітей із ООП на інклюзивне навчання. Педагоги спеціальної освіти та інклюзивного навчання пропонують інструменти та механізми формування соціальної компетентності у всіх дітей із обмеженнями життєдіяльності, адже вона є основою процесу соціальної та педагогічної інтеграції.

Оволодіння необхідними знаннями, як складовими згаданої компетентності, та розвиток відповідних практичних навичок викликають труднощі для більшості дітей із ООП. Діти із затримкою психічного розвитку не становлять винятку, адже особливості їхнього психічного розвитку утруднюють вільну взаємодію і комунікацію з оточуючими, процес самостійної організації своєї діяльності і відповідальності за свої вчинки. Саме тому особливої актуальності набуває проблема створення умов для формування творчої особистості, здатної до самореалізації та соціально значущої діяльності, спрямованої на розвиток суспільства.

Статистичні дані свідчать про щорічне збільшення кількості дітей із порушеннями психофізичного розвитку, яким необхідна допомога в подоланні труднощів під час процесу пристосування до суспільних норм та правил. У зв’язку з цим соціальні та педагогічні проблеми формування базових соціальних компетентностей особистості виходять на рівень пріоритетних в українській освіті.

Аналіз сучасних досліджень та публікацій. Нині проблема формування соціальної компетентності в учнів із ООП не є достатньо та цілісно вивченою вітчизняними педагогами, хоча існує низка теоретичних наукових праць із означеної проблеми Ю. Галецької [1], І. Калініченко [4], В. Коваленко [2], А. Колупаєва, І. Ніколаєску [6], Н. Никоненко [7], М. Порошенко, Л. Савчук [5], А. Шевцова [8], В. Шевченко [7] та багатьох інших. Існують також розробки програм формування соціально-психологічної компетентності у молодших підлітків із затримкою психічного розвитку Т. Калініної [3], А. Шевцова [8], навчально-методичний комплект зі статевого виховання учнів із порушеннями інтелектуального розвитку В. Шевченко та Н. Никоненко [7]. Проте розробки практичної програми формування соціально-комунікативних навичок в учнів із затримкою

психічного розвитку (надалі – ЗПР) нами не було знайдено, саме тому ми обрали цю тему для нашого дослідження.

Метою статті є опис корекційно-розвиткової програми з формування базових соціальних компетентностей у молодших школярів із ЗПР в умовах інклюзивного освітнього середовища та аналіз результатів впровадження зазначеної методичної розробки.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи наукові джерела, ми переконалися у тому, що соціальна компетентність є проміжною ланкою між окремими компонентами особистісних психологічних утворень та інтегративними процесами. Це твердження склалося завдяки аналізу праць В. Коваленко [2] та І. Ніколаєску [6], які зробили висновки про те, що оволодіння соціальною компетентністю дозволяє швидше адаптуватися до мінливих умов навколишнього середовища, активно впливати на життєві ситуації, засвоювати певні соціальні позиції та стимулювати інтегративні процеси. Ми погоджуємося з думкою зазначених дослідників і вважаємо, що організований педагогічний вплив на особистість дитини з метою формування соціальних умінь та навичок сприятиме оптимізації процесу інтеграції дитини із ООП у суспільство.

Однією з ґрунтовних науково-практичних надбань є корекційно-розвиткова програма Т. Калініної [3], яка спрямована на формування компонентів соціально-психологічної компетентності у молодших підлітків із ЗПР. Описом зазначеної програми доводить актуальність питання формування соціальних навичок у школярів із ЗПР, адже ця компонента особистості у цієї категорії дітей взагалі відсутня, або недостатньо сформована. Ще одним методичним підґрунтям до укладання методичної розробки є авторський навчально-методичний комплекс із гендерного виховання дітей із інтелектуальними порушеннями В. Шевченко та Н. Никоненко [7]. Аналіз цього курсу доводить, що статеве виховання є важливим компонентом формування та розвитку соціальних навичок, що слід враховувати у формуванні соціальної компетентності у дітей із ЗПР.

Але, варто зауважити, що нині існує досить небагато дидактичних розробок (зошитів, підручників, посібників тощо), створених для оволодіння знаннями та формування соціальних навичок в учнів початкової школи із ЗПР, який педагоги могли б застосовувати на основних уроках, на виховних годинах або факультативно. Тож, ми вважаємо, що існуючих методичних матеріалів недостатньо і, відповідно, встановлена проблема потребує подальшого вивчення задля ефективного її вирішення.

Отже, вирішенням питання формування базових соціальних компетентностей у молодших школярів із ЗПР, на нашу думку, є розробка та впровадження практичної корекційно-розвиткової програми, яка надасть можливість учням полегшити процес інтеграції у суспільство.

У розробці корекційно-розвиткової програми «Я пізнаю світ» ми керувалися загальними дидактичними принципами та принципами спеціальної педагогіки, а саме: системності і послідовності навчання, активності, наочності, зв'язку навчання з практичною діяльністю та реаліями життя, єдності освітніх, розвивальних і виховних функцій, педагогічного оптимізму, соціально-адаптивної спрямованості освіти, діяльнісного підходу в навчанні і вихованні, диференційного та індивідуального підходу.

Оскільки метою нашої розробки є комплексне формування соціальної компетентності у молодших школярів із ЗПР, слідом за А. Колупаєвою та Л. Савчук [5], завданнями корекційно-розвиткової програми «Я пізнаю світ» визнаємо такі: розвиток самоідентифікації за статевою ознакою; розвиток впевненості в собі, уміння відстоювати власну думку; усвідомлення рівності прав та обов'язків кожної людини; прийняття позиції інших; розвиток комунікативних здібностей, вміння вислухати співрозмовника і вести конструктивний діалог; зниження рівня агресії; формування емпатії і толерантності; підвищення відповідальності за навколишнє середовище; формування патріотичних почуттів; формування системи норм і правил поведінки; навчання роботі у команді, допомозі у виконанні завдань.

Теоретичним підґрунтям нашої розробки є психологічні дослідження особливостей розвитку дитини молодшого шкільного віку із ЗПР: особистісних психологічних утворень зазначеної вікової категорії, емоційних та вольових аспектів, провідної діяльності та ступеня сформованості базових соціальних компетентностей.

На основі аналізу сучасної наукової літератури [1-5, 8] та програми курсу соціально-побутового орієнтування [9], присвячених концепту «соціальна компетентність» та формуванню її структурних компонентів у дітей молодшого шкільного віку із ООП, робимо висновок, що базовими соціальними компетентностями є ті, в основі яких опанування основними соціальними нормами і правилами комунікації у звичному для дітей середовищі. Таким чином, ми виокремили базові соціальні компетентності, які знайшли відображення у тематиці занять у методичній розробці «Я пізнаю світ».

Оволодіння знаннями з кожної теми корекційно-розвиткової програми «Я пізнаю світ» сприяє набуттю базових соціальних компетентностей й, відповідно, становленню дитини як особистості, яка має свою думку, вміє висловлювати свої почуття та аналізувати вчинки оточуючих, працювати у команді, бути відповідальною за результати своїх дій, проявляти ініціативу до творчості тощо. Зазначеному вище сприяє запропонований зміст посібника, теми занять якого подано у табл. 1.

Таблиця 1

Тематичний зміст корекційно-розвиткової програми «Я пізнаю світ»

№	Тема	Зміст
1	«Знайомство»	Самопрезентація; розвиток навичок знайомства; ідентифікація себе за статевою ознакою; визначення рис характеру.
2	«Моя зовнішність»	Самосприйняття; опис своєї зовнішності; підвищення рівня самооцінки.
3	«Емоції»	Розрізнення емоцій людей; розуміння почуттів оточуючих; аналіз власних дій, які впливають на емоційний стан співрозмовника; виконання завдань на запам'ятовування ознак, вираження емоцій.
4	«Почуття»	
5	«Правила поведінки у школі»	Оволодіння правилами поведінки у шкільному середовищі; прийняття соціальних норм і виконання вимог, що вимагає соціум.
6	«Я та інші»	Засвоєння правил стосунків у групі (поважати особистий простір інших, піклуватися про людей із обмеженнями життєдіяльності, вислуховувати співбесідника та обмінюватися думками, усвідомлення поняття «дружба»).
7	«Важливі слова»	Застосування слів ввічливості; спілкування без образ та дорікань; розв'язання конфліктів за допомогою діалогу.
8	«Мої права і обов'язки»	Ознайомлення зі своїми правами та обов'язками (розуміння цінності кожної людини, повага до прав оточуючих, відстоювання своїх прав і небайдухе ставлення до порушення прав інших).
9	«Я у майбутньому»	Розвиток почуття відповідальності за своє майбутнє (формування рис характеру, які притаманні дорослим; розуміння необхідності навчання; ідеалу людини, якою хоче стати учень у дорослому віці).
10	«Навколишній світ»	Розуміння важливості збереження природних ресурсів, турботливого ставлення до планети, піклування про навколишнє середовище, допомога тваринам і рослинам.
11	«Свята і традиції»	Ознайомлення з традиціями українського народу, національними святами та обрядами.
12	«Народна мудрість – скарб українців»	Оволодіння культурною спадщиною нації, казки, прислів'я та приказки; виховання патріотичних почуттів, любові до Батьківщини.
13	«Мої захоплення та таланти»	Прояв своїх талантів, творчих здібностей, ініціативи під час виконання запропонованих завдань; формування розуміння своїх здібностей і бажання розвивати їх.
14	Закріплення пройденого матеріалу	Актуалізація отриманих знань; узагальнення вивченого у процесі навчання матеріалу.

У корекційно-розвитковій програмі «Я пізнаю світ» представлені завдання різних рівнів складності. Це обумовлено тим, що вона може бути використана у різних форматах організації навчання: в умовах інклюзивного навчання; у закладах спеціальної освіти; в індивідуальній роботі з дітьми, які мають труднощі у спілкуванні з однолітками і не можуть знаходитися у класі через особливості психічного стану; в умовах

дистанційного навчання. Отже, при підборі та формуванні завдань було враховано можливе розмаїття дитячого колективу і, тим самим було застосовано принцип доступності навчання – від простішого до складнішого.

Завдання корекційно-розвиткової програми «Я пізнаю світ» розроблені з урахуванням різних форм роботи: фронтальної, індивідуальної та групової, що сприяє полегшенню сприймання та аналізу інформації, необхідної для засвоєння, залученню кожного учня до освітнього процесу. У посібнику знайшла відображення залежність результату виконаних учнями завдань від обраної форми організації навчання (тобто, чим логічніше завдання згруповані та розподілені між формами роботи, тим більша імовірність того, що учні покажуть позитивний результат виконаних завдань та опанують матеріал краще).

У корекційно-розвитковій програмі «Я пізнаю світ» нами застосовано сучасні методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності (розповіді, бесіди, унаочнення, вправи; проблемно-пошуковий метод); методи стимулювання і мотивації навчання (пізнавальні ігри, створення ситуацій емоційно-моральних переживань); методи контролю і самоконтролю у навчанні (фронтальне опитування, тестування). Особливо важливим є необхідність створення ситуації успіху для кожного учня, щоб він повірив у свої можливості, мав насагу виконати наступне завдання краще і доклав максимальних зусиль для отримання заохочення від дорослого.

Компонентами розробки є робочий зошит для учня, книга для вчителя та спеціально розроблений комплекс контрольних завдань у вигляді тестів. Повне унаочнення матеріалу для опанування та максимальна практична спрямованість забезпечують учням доступність та легкість користування робочим зошитом. Для унаочнення були обрані яскраві, чіткі зображення конкретних соціальних ситуацій, традиційних правил та норм поведінки людей у соціумі, які пояснюються вчителем й вправляються молодшими школярами із ЗПР у процесі навчання. У книзі для вчителя зібрано вправи та завдання, ігри, етюди та казки, які покликані формувати соціальні навички в учнів із ЗПР. Педагогічний контроль у формі тестування є невід'ємним етапом освітньої діяльності, на якому виявляється наявний рівень здобутків кожного учня за час роботи над посібником, визначаються пріоритетні завдання і можливі труднощі у їх досягненні.

Емпіричне дослідження проходило у три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний, на базі Добропільського навчально-виховного комплексу «Спеціалізована школа I-III ступенів №4 з поглибленим вивченням окремих предметів – дошкільний навчальний заклад» Добропільської міської ради Донецької області, Білозерської загальноосвітньої школи I-III ступенів №15 Добропільської міської ради Донецької області, Дитячого розвитку центру «ЗнатОк» м. Дніпро, Комунального закладу освіти «Спеціалізована школа I-III ступенів № 16»

Дніпровської міської ради, Комунального закладу освіти «Середня загальноосвітня школа І-ІІІ ступеня №147 імені В'ячеслава Чорновола» Дніпровської міської ради. У дослідженні брали участь учні 1 класів з інклюзивною формою навчання (6-7 років) із затримкою психічного розвитку різного генезу. Загальна кількість учасників емпіричного дослідження склала 40 осіб, з них в експериментальній групі– 20 учнів, у контрольній групі– 20 учнів.

Гіпотезою нашого дослідження стало припущення про те, що завдяки спеціально організованій корекційно-розвитковій програмі можна підвищити рівень сформованості базових соціальних компетентностей у молодших школярів із ЗПР.

На констатувальному етапі учням експериментальної та контрольної груп було запропоновано пройти тестування, що складалося з шести завдань на вибір правильної відповіді або на знаходження відповідників. Спрямований на діагностику знання соціальних норм, тест є одним із структурних компонентів програми «Я пізнаю світ». Мета тестування полягає у визначенні рівня засвоєння правил соціальної взаємодії у соціумі та їх прийняття. Тестові завдання сформовані на основі основних соціальних норм та життєвих ситуацій, які відповідають програмі із соціально-побутового орієнтування Ярмоли Н.А. [9]. Учні мали оцінити зображені на картинках ситуації або з'єднати правильні відповіді. Вчителі звертали увагу на емоційні реакції учнів на запропоновані завдання та занотовували спостереження за мімікою досліджуваного. За правильні відповіді учню нараховувалися бали, що співвідносилися з якісним показником наявного рівня усвідомлення базових правил соціальної взаємодії. Аналіз результатів тестування на констатувальному етапі засвідчив, що молодші школярі із ЗПР експериментальної та контрольної груп знаходяться на низькому рівні розуміння норм і правил соціальної взаємодії, самооцінки та психосоціальної зрілості, сформованості комунікативних навичок, не усвідомлюють соціальні ролі, які вони виконують, тощо (рис. 1).

На формувальному етапі під час виховних годин із учнями експериментальних груп було проведено 14 занять за програмою «Я пізнаю світ» відповідно до зазначеного вище тематичного плану. На корекційно-розвиткових заняттях за авторською програмою «Я пізнаю світ» учні демонстрували позитивну реакцію на завдання та вправи, проявляли жвавий інтерес та зацікавленість до запропонованих тем та форм навчання. Слід зазначити, що наприкінці перших занять деякі учні могли проявляти швидку втомлюваність, дратівливість, нервові збудження чи апатію до виконання завдань, пов'язані з реакцією на низький результат виконаної вправи, їхнім небажанням переходити до іншої форми роботи тощо. Саме тому набула особливої значимості практика створення ситуації

успіху, мотивації учнів, завдяки якій кожен учень відчував свою значимість і прагнув виконати завдання максимально якісно.

На контрольному етапі учні знову проходили тестування, аналіз результатів якого підтвердив, що запровадження корекційно-розвиткової програми «Я пізнаю світ» дало можливість підвищити показники сформованості уявлень про правила соціальної взаємодії у молодших школярів із ЗПР майже втричі (рис. 1).

Рис. 1 – Середнє відсоткове співвідношення рівнів сформованості уявлень про правила соціальної взаємодії на констатувальному та контрольному етапі в експериментальній і контрольній групах

В експериментальній групі в середньому низький рівень сформованості уявлень про правила соціальної взаємодії знизився на 44%, показник середнього рівня підвищився на 13%, а показник високого рівня підвищився аж на 31%. Показники рівня сформованості соціальної компетентності в контрольній групі змінилися менше: низький рівень зменшився на 15%, середній рівень виріс на 12%, і показник високого рівня збільшився лише на 3%.

Така тенденція була простежена наприкінці нашого емпіричного дослідження і виявилася у збільшенні кількості дітей із середнім і високим рівнем знань про соціальні норми та правила, правильну поведінку, відносини з оточуючими, їх почуття та емоції тощо. Отже, висунута гіпотеза була підтверджена, а завдання виконані.

Отже, результати емпіричного дослідження переконливо доводять, що запропонована нами методична розробка допомагає учням із ЗПР оволодівати знаннями норм соціальної взаємодії, формувати відповідні уявлення та розвивати соціальні навички, необхідні для інтеграції у

суспільство. Цьому сприяють тематичний зміст, завдання та вправи зошита, рекомендовані додаткові завдання, подані в методичному посібнику для вчителів. Усі завдання мають практичний характер, спрямовані на активну діяльність і взаємодію учнів між собою, на розвиток відчуття згуртованості й усвідомлення необхідності діяти спільно.

Висновки. Запропонована програма є оригінальною методичною розробкою з формування базових соціальних компетентностей у дітей молодшого шкільного віку із ЗПР, яка складається з робочого зошита для учнів із ЗПР, посібника для вчителів та спеціально розроблених контрольних тестових завдань. Визначений підхід до навчання урізноманітнює діяльність учнів, тим самим викликає у них інтерес до нових тем, стимулює до виконання більш складних завдань, утворює ситуацію успіху і спонукає до більш швидкого опанування соціальними якостями та навичками. Отже, ця методична розробка може бути рекомендована до використання педагогам і практичним психологам, які працюють у галузі спеціальної освіти та інклюзивного навчання. Подальшим етапом нашої роботи стане розробка аналогічного дистанційного курсу «Я пізнаю світ» на основі визначених принципів та методів навчання та його апробація.

Бібліографія

1. **Галецька Ю.В.** (2020) Програма формування соціально-побутових навичок у дітей із помірним та тяжким ступенем інтелектуального порушення. *Актуальні питання корекційної освіти. (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 15.* Кам'янець-Подільський: Видавець А.С. Панькова С. 44-55.
2. **Коваленко В.В.** (2017) Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Київ, 192 с.
3. **Калініна Т.С.** (2014) Програма формування соціально-психологічної компетентності у молодших підлітків із затримкою психічного розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання.* Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України. № 2. С. 56–61.
4. **Калініченко І.О.** (2011) Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф.* 23–24 лист. 2011 р. Київ: Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна», С. 44–51.
5. **Колупаєва А.А., Савчук Л.О.** (2011) Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Київ: АТОПОЛ, 274 с.
6. **Ніколаєску І.О.** (2014) Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів. Черкаси: ОПОПП, 76 с.
7. **Шевченко В.Н., Никоненко Н.В.** (2017) Статеве виховання дітей із інтелектуальною недостатністю. Посібник для вчителів: Кроки 1–3. Київ: Благодійний фонд «Здоров'я жінки і планування сім'ї», Громадська організація «ДАСИД», Ч. 3. 104 с.
8. **Шевцов А.Г.** (2004) Методичні

основи організації соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я: Монографія. Київ: НТІ «Інститут соціальної політики». 240 с. **9. Ярмола Н.А.** (2018) Програма з корекційно-розвиткової роботи «Соціально-побутове орієнтування» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями. <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita/korektsiyni-programi/korektsiyno-rozvitkovi-zanyattya-dlya-rozumovo-vidstalih-ditey/> (дата звернення: 13.03.2020).

References

1. Haletska Y.V. (2020) Prohrama formuvannia sotsialno-pobutovykh navychok u ditei iz pomirnym ta tiazhkym stupenem intelektualnoho porushennia. Aktualni pytannia korektsiinoi osvity. (pedagogichni nauky): zbirnyk naukovykh prats: vyp.15 / zared. V.V. Nechyporenko. Kamianets-Podilskyi: Vydavets Pankova A. S. S.44-55. **2. Kovalenko V.V.** (2017) Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii: posibnyk / za nauk. red. prof. M.P. Leshchenko. Kyiv, 192 p. **3. Kalinina T.S.** (2014) Prohrama formuvannia sotsialno-psykholohichnoi kompetentnosti u molodshykh pidlitkiv iz zatrymkoiu psykhichnoho rozvytku. Osoblyva dytna: navchannia i vykhovannia. Instytut spetsialnoi pedahohiky Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. № 2. P. 56-61. **4. Kalinichenko I.O.** (2011) Osoblyvosti formuvannia inkliuzyvnoho osvitnoho seredovyscha dlia zabezpechennia vsebichnoho rozvytku dytyny. Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy: materialy XI International scientific and practical conference. 23–24 November 2011. Kyiv: University «Ukraine» publishing group, P. 44-51. **5. Kolupaieva A.A., Savchuk L.O.** (2011) Dity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy ta orhanizatsiia yikh navchannia. Kyiv: ATOPOL, 274 p. **6. Nikolaiesku, I.O.** (2014) Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv vidpovidno do vymoh novykh derzhavnykh osvitnikh standartiv: nauk.-metod. posib. Cherkasy: OIPOP, 76 s. **7. Shevchenko V.N., Nykonenko N.V.** (2017) Stateve vykhovannia ditei iz intelektualnoi nedostatnistiu. Posibnyk dlia vchyteliv: Kroky 1-3. Kyiv: Blahodiinyi fond «Zdorovia zhinky i planuvannia simi», Hromadska orhanizatsiia «DASYD», B. 3. 104 p. **8. Shevtsov, A.H.** (2004) Metodychni osnovy orhanizatsiyi sotsialnoi rehabilitatsiyi ditey z vadamy zdorov'ia. Kyiv: Institut sotsialnoi polityky. 240 p. **9. Yarmola N.A.** (2018) Prohrama z korektsiino-rozvitkovoї roboty «Sotsialno-pobutove oriientuvannia» dlia 1-4 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei z intelektualnymy porushenniamy. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita/korektsiyni-programi/korektsiyno-rozvitkovi-zanyattya-dlya-rozumovo-vidstalih-ditey/> (data zvernennia: 13.03.2020).

Авторський внесок: Никоненко Н.В. – 50%. Федіско А.В. – 50%.

Дата відправлення статті 15.03.2020 р.